

УДК: 069.444/502.8(477.73):903.7-032.548:94(38/37)

Костюк Ірина Олександрівна
завідувачка сектору
реставрації кераміки
відділу наукової реставрації пам'яток,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Хомчик Марина Андріївна
старша наукова співробітниця
сектору “Археологія доби раннього заліза”
науково-дослідного відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Шейн Сергій Сергійович
кандидат історичних наук,
в. о. завідувача,
Національний історико-археологічний
заповідник “Ольвія”
(с. Парутине Миколаївської обл., Україна)

Iryna O. Kostyuk
Head of the Sector of Restoration of Ceramics,
Department of Scientific Restoration of Artifacts,
The National Museum of History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Maryna A. Khomchuk
Senior Research Fellow,
Sector of Early Iron Age Archaeology,
Research Department of Preservation of Funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Serhiy S. Shein
Candidate of Historical Sciences (PhD),
Acting Head of the National Historical and
Archaeological Reserve ‘Olbia’
(Parutyne, Mykolaiv region, Ukraine)

**МАРМУРОВІ ЕКСПОНАТИ МУЗЕЮ-ЛАПІДАРІЮ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА “ОЛЬВІЯ” (АТРИБУЦІЯ ТА
РЕСТАВРАЦІЯ)**

**MARBLE EXHIBITS OF THE MUSEUM-LAPIDARY OF THE NATIONAL HISTORICAL AND
ARCHAEOLOGICAL RESERVE ‘OLBIA’ (ATTRIBUTION AND RESTORATION)**

Анотація

У статті розглянуто проблеми реставрації виробів із мармуру, що експонуються в музеї-лапідарії Національного історико-археологічного заповідника “Ольвія”. У 2017–2018 рр. було відреставровано 18 мармурових музейних предметів. Простежено значущість роботи реставратора у подальших наукових дослідженнях пам'яток. Обґрунтовано проведення атрибуції мармурового артефакту – постаменту з нішею, де розміщувався рельєф із зображенням божества, який використовувався в побуті.

Ключові слова: Ольвія, музей-лапідарій, мармур, реставрація, постамент, рельєф.

Summary

The article deals with the problems of restoration of the marble products that are exhibited in the museum-lapidary of the National Historical and Archaeological Reserve ‘Olbia’. In 2017–2018, about 18 marble museum objects were restored. The significance of the restorer’s work in the further research of the artefacts is demonstrated. The attribution of a marble artefact is justified. It is a pedestal with a niche, where the relief was depicted with the image of a deity, used in the household.

Key words: Olbia, museum-lapidary, marble, restoration, pedestal, relief.

У колекції Національного історико-археологічного заповідника “Ольвія” зберігається бл. тисячі виробів із каменю. Створений тут музей-лапідарій має закриті приміщення та три відкриті майданчики. Протягом двох останніх років було здійснено реставрацію 18 мармурових експонатів, 15 із них – це невеликі фрагменти виробів, що експонуються в закритому приміщенні, інші три – великі за розмірами предмети, які зберігаються на відкритому майданчику № 1. Це:

1. Вівтар із присвяченням богині Артеміді зі світло-сірого мармуру, інв. № 258 (розміри: довжина – 132 см; ширина – 100 см; висота – 40 см) (рис. 1).

2. Постамент для декрету із сірого мармуру, інв. № 259 (розміри: довжина – 58 см; ширина – 57 см; висота – 32 см) (рис. 2).

3. Постамент із нішею з білого мармуру для розміщення рельєфу із зображенням божества, інв. № 257 (розміри: висота – 84 см; довжина – 64 см; ширина – 38 см) (рис. 3). Саме цей предмет і буде атрибутовано після реставрації.

Реставрацію вівтаря здійснили в липні 2017 р. Слід зазначити, що ця пам'ятка є випадковою знахідкою Б. В. Фармаковського поч. XX ст. В липні 2018 р. відбувся її профілактичний огляд на предмет збереженості за рік. На підставі проведених досліджень зроблено висновок про задовільний стан пам'ятки. Тому комплекс реставраційно-консерваційних заходів щодо реставрації постаментів суттєво не відрізнявся від методики реставрації вівтаря.

Програма реставраційних заходів, застосованих до постаментів для декрету та з нішею, передбачала їх розчищення та консервацію¹. Під час реставрації постаменту для декрету дослідники звернули увагу на артефакт із білого мармуру на той час невизначеного призначення, який розташовувався поруч (рис. 3). Дії реставратора спонукали науковців поглянути на пам'ятку інакше. Цей предмет виявили в Ольвії в сер. XX ст., але з певних причин його досі не було атрибутовано. Предмет, великий за розмірами, лежав на тильному боці, мав відбиту частину поверхні бл. 40% та був укритий лишайниками та ґрунтовими забрудненнями.

Наукове обстеження пам'ятки почала старша наукова співробітниця НМІУ М. А. Хомчик. Водночас вона отримала ґрунтовну консультацію співробітника Ольвійської археологічної експедиції, кандидата історичних наук П. Д. Діатроптова, який майже 40 років брав участь у археологічних дослідженнях на ділянці “Теменос” у заповіднику “Ольвія”. Тож був зроблений висновок, що це постамент із нішею, де розміщувався рельєф із зображенням божества. Подібний мармуровий рельєф із зображенням Матері богів III ст. до н. е., відомий із розкопок Ольвії в 1960 рр., зберігається в Музеї археології ІА НАНУ м. Києва (рис. 4)². Цей артефакт знайшли у підвалі помешкання жерця Агрота в Ольвії (розміри: висота – 24 см, ширина – 16,5 см, товщина – 4,5 см). Поверхня рельєфу на лицьовому боці шліфована, на звороті та з боків – згладжена.³ Схожі мармурові рельєфи використовувалися для домашнього шанування античних богів⁴.

Мармуровий постамент із нішею фрагментований, має прямокутну форму зі збитою правою частиною пам'ятки. Поверхні лицьового, лівого та правого боків шліфовані, зворотній бік згладжений (рис. 5, 6). Ніша розміщена по центру постаменту, її верхня частина ледь заокруглена. В нижній частині лівої стінки є невеликий виступ прямокутної форми, ймовірно, він слугував для кріплення рельєфу. Реставрація налічувала декілька операцій, які склалися із розчищення та консервації. Розчищення проводили кількома етапами – спочатку водним розчином, потім механічним способом. Водний розчин із додаванням 3%-го L. O. C. (Amway) наносили на поверхню широким флейцом. Потім через 10 хв. негострим медичним шпателем обережно знімали пом'якшені лишайники з поверхні та очищували її м'якою щіткою з водним розчином L. O. C. Процедуру повторювали чотири рази з огляду на те, що поверхня була щільно вкрита нашаруваннями лишайників та брудом. Слід зазначити, що сучасний засіб L. O. C. зменшує адгезію нашарувань із поверхнею. Після ретельного промивання та сушіння поверхню двічі законсервували полімерною ґрунтовкою на водній основі для зовнішнього використання.⁵ Після реставрації пам'ятка набула експозиційного вигляду, її зафіксували у вертикальному положенні (рис. 3). Заплановано провести петрографічний аналіз мармуру щодо уточнення його походження.

Під час роботи було складено уніфікований паспорт на цей рідкісний, унікальний предмет та внесено його до фондової інвентарної книги заповідника за інв. № 257. Завдяки реставрації пам'ятка отримала атрибуцію та посіла чільне місце в експозиції лапідарію.

Також у цей час у музеї-лапідарії були відреставровані 15 експонатів із мармуру – фрагменти скульптур та декретів, світильник та фрагменти інших невеликих предметів. Усі предмети реставрували під час камеральної обробки в різні роки. Якість реставрації була різною. Світильник (рис. 7), напевно, обробляли кислотою і тому авторська поверхня стала матовою та крихкою. Під час реставрації на зворотній поверхні світильника виявили залишки червоної фарби (рис. 8).

Усі мармурові предмети мали ґрунтові забруднення в заглибленнях поверхні (рис. 9). Експонати розчищали локально механічним шляхом: голкою, медичним скальпелем, пензлем під збільшуваним склом, із застосуванням ватно-марлевих тампонів із етиловим спиртом. Після розчищення провели консервацію поверхонь виробів полімерним консервантом. Поверхню світильника із залишками фарби укріпили трічі. Після проведеної реставрації вони набули експозиційного вигляду.

Саме завдяки багаторічній кропіткій та наполегливій роботі наукових співробітників Національного музею історії

1 Шейн С. С., Костюк І. О. Ольвійський лапідарій: проблеми та перспективи формування колекцій // FORUM OLBICUM II: Пам'яті В. В. Крапівіної (до 150-річчя дослідження Ольвії), 4–6 травня 2018 р. – Миколаїв: НДЦ “Лукомор'є”, 2018. – С. 24.

2 Русяєва А. С., Русяєва М. В. Духовная культура ольвиополитов // Ольвия Понтийская. – Київ: СтилоС, 2004. – С. 181.

3 Русяєва А. С. Культ Кібели в Ольвії // Археологія. – 1972. – № 7. – С. 35–45.

4 Русяєва А. С., Русяєва М. В. Духовная культура ольвиополитов... – С. 181.

5 Антонян А. С. Реставрация скульптуры из камня: Методические указания. – Москва: СканРус, 2006. – С. 22.

Україні відбувається наукова реставрація та атрибуція цілої низки експонатів музею-лапідарію Національного історико-археологічного заповідника “Ольвія”.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Антонян А. С.* Реставрация скульптуры из камня: Методические указания. – Москва: СканРус, 2006. – 100 с.
2. Античные памятники Северо-Западного Причерноморья // В. В. Крапивина, С. Д. Крыжицкий, С. Б. Охотников и др. – Киев: Мистецтво, 2001. – 176 с.: ил.
3. *Русяева А. С.* Земледельческие культы в Ольвии догетского времени. – Киев: Наукова думка, 1979. – 172 с.
4. *Русяева А. С.* Культ Кібели в Ольвії // Археологія. – 1972. – № 7. – С. 35–45.
5. *Русяева А. С., Русяева М. В.* Ольвия Понтийская: город счастья и печали – Киев: Стилос, 2004. – 228 с.
6. *Шейн С. С., Костюк І. О.* Ольвійський лапідарій: проблеми та перспективи формування колекцій // FORUM OLBICUM II: Пам’яті В. В. Крапівіної (до 150-річчя дослідження Ольвії), 4–6 травня 2018 р. – Миколаїв: НДЦ “Лукомор’є”, 2018. – С. 22–24.

REFERENCES

1. *Antonyan A. S.* Restavratsiia skulptury iz kamnya: Metodicheskie ukazaniya. – Moskva: SkanRus, 2006. 100 s.
2. Antichnye pamyatniki Severo-Zapadnogo Prichernomor'ya // V. V. Krapivina, S. D. Kryzhitskiy, S. B. Okhotnikov i dr. – Kiev: Mystetstvo, 2001. – 176 s.
3. *Rusyaeva A. S.* Zemledelcheskie kulty v Olvii dogetsckogo vremeni. – Kiev: Naukova dumka, 1979. – 172 s.
4. *Rusyaeva A. S.* Kult Kibely v Olvii // Arkheologiya. – 1972. – № 7. – S. 35–45.
5. *Rusyaeva A. S., Rusyaeva M. V.* Olvia Pontyiskaya: gorod schastia i pechali. – Kiev: Stilos, 2004. – 228 s.
6. *Shein S. S., Kostyuk I. O.* Olviyskiy lapidariy: problemy ta perspektyvy formuvannya kollektsey // FORUM OLBICUM II: Pamiati V. V. Krapivinoi (do 150-richchia doslidzhennia Olvii), 4–6 travnia 2018 r. – Mykolaiv: NDTs “Lukomorie”, 2018. – S. 22–24.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Вівтар мармуровий. НМІУ. Інв. № 258.
Рис. 2. Постамент для декрету. НМІУ. Інв. № 259.
Рис. 3. Постамент із нішею. НМІУ. Інв. № 257.
Рис. 4. Мармуровий рельєф із зображенням Матері богів.
Рис. 5. Постамент із нішею у процесі реставрації.
Рис. 6. Постамент із нішею у процесі реставрації з іншого ракурсу.
Рис. 7. Світильник мармуровий.
Рис. 8. Зворотній бік світильника.
Рис. 9. Фрагменти мармурових предметів до реставрації.

Рис. 1 та 2

Рис. 3 та 4

Рис. 5 та 6

Рис. 7 та 8

Рис. 9